

קָדָם וְרֵחָץ – הַקְדָּמָה לַהֲלָכוֹת נְטִילַת יָדַיִם

ירון צ'וראני

הקדמה:

כדי להכנס להלכות נט"י הקשורים לגדרי טומאה וטהרה נעסוק קימעה בסדר העברת טומאה¹:

- א. **אבי אבות הטומאה**: טמאת מת.
 - ב. **אב הטומאה**: 1. כל המיטמא מחמת מת כגון: נגיעה - בין אדם בין כלים. 2. שרץ מת, נבלה, זב, מצורע וכו'.
 - ג. **ראשון לטומאה**: הנוגע באב הטומאה נעשה ראשון לטומאה.
 - ד. **שני לטומאה**: אוכלים ומשקים (בלבד) שנגעו בראשון לטומאה.
 - ה. **שלישי לטומאה**: אוכלים ומשקים של תרומה וכן של קודש (בלבד) שנגעו בשני לטומאה.
 - ו. **רביעי לטומאה**: אוכלים ומשקים של קודש (בלבד) שנגעו בשלישי לטומאה.
- חכמים גזרו על ידיים שהם שניות לטומאה ולכן הם פוסלות את התרומה ואת הקודש ואח"כ הרחיבו זאת אף לחולין כפי שיבואר לקמן.
- מאמר זה, כשמו כן הוא, עוסק במקורי הדין של נטילת ידיים: מה הביא את חז"ל להצריך נט"י לחולין? מה הנפק"מ בין הטעמים? ומה דין נט"י במים טמאים בזמן הזה?

א. גזירת ידיים שניות לטומאה - תקנת נט"י:

ניתן לתאר ארבעה שלבים בגזרה על הידיים כשניות לטומאה, כאשר השלב האחרון הוא נט"י לחולין.

שלב א': גזרו שידיים שנוגעות בראשון לטומאה נטמאות ונהיות שני לטומאה וכל הגוף טהור.

משנה ידיים²: "המכניס ידיו לבית המנוגע ידיו תחילה דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים ידיו שניות... וחכמים אומרים: את שנטמא באב הטומאה מטמא את הידיים בולד הטומאה אינו מטמא את הידיים".

גמ' חולין³: "והכא בגזירה ידיו אטו גופו קא מיפלגי מר סבר ידיו כגופו שוינהו רבנן ומר סבר ידיים כידים דעלמא שוינהו רבנן..."

א"כ רואים שהמשנה מביאה מחלוקת בין ר"ע לרבנן לגבי אדם שמכניס ידיו לבית, שטמא מחמת נגע צרעת שבו. לכו"ע ברור שאם נכנס כל גופו הוא ראשון לטומאה, ואלו ביאה במקצת, של ידיו בלבד, לאו שמיה ביאה. והם נחלקו מה

¹ עיין סכום לכך באנצקלופדיה תלמודית כרך יט' עמוד תעה' - תעט'.

² פ"ג מ"א

³ דף לג.

רמת הטומאה שגזרו על הידיים האלו: ר"ע סובר שהם ראשון לטומאה. **וחכמים** סוברים שהם שני לטומאה.

רמב"ם⁴: "כל הנוגע בידיו בראשון לטומאה בין שהיה אותו ראשון אדם או כלי או אוכל או משקין טמאין נטמאו ידיו בלבד עד הפרק...וטומאת הידיים מדברי סופרים הידיים שניות לעולם שאין טומאתן אלא מדבריהם, וכשגזרו טומאה עליהן גזרו שיהיה כשני לטומאה אפילו המכניס ידו לבית המנוגע או שנגע בידיו באדם שהוא מטמא בגדים עד שלא פירש ממטמאיו הרי ידיו שניות".
ובלשונו של בעל **משנה אחרונה**⁵: "בראשונה גזרו ידיים שנגעו בראשון או בשני שאין מטמאין את הגוף מטמאין את הידיים".

שלב ב': גזירת שלמה, שסתם ידיים, גם אם לא ידוע להם טומאה, יהיו שניות לטמא קודש.

גמ' שבת⁶: "א"ר יהודה אמר שמואל בשעה תיקן שלמה עירובין ונטילת ידיים יצתה בת קול ואמרה בני אם חכם ליבך ישמח ליבי אז גם אני...שלמה גזר לקודשים".

מאירי⁷: "שבימי שלמה גזרו עליהן להיותן שניות מן הסתם, כל שהסיח דעתו מהם, אע"פ שלא ידע בטומאתן וכו'".

רמב"ם⁸: "שלמה המלך ובית דינו גזרו על הידיים שיהיו שניות אע"פ שלא ידע בודאי שנטמאו, מפני שהידיים עסקניות. ולא גזר שלמה על הידיים אלא לקדש".

שלב ג': גזירת יח' דבר: בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון⁹, שסתם ידיים יהיו שניות לטמא תרומה:

משנה שבת¹⁰: "ואלו הן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון שעלו לבקרו נמנו ורבו ב"ש על ב"ה ויח' דברים גזרו בו ביום".

גמ'¹¹: "מאי ניהו יח' דבר, דתנן¹²: אלו פוסלין את התרומה...והספר והידיים".
גמ'¹³: "והידיים - מפני שעסקניות הן".

גמ'¹⁴: "שלמה גזר לקדשים ואתו אינהו וגזור אף לתרומה".

רמב"ם¹⁵: "שלמה המלך...ואח"כ גזרו חכמים שאחריו אף לתרומה ולפיכך צריך נטילת ידיים לתרומה ואם נגע בתרומה קודם שיטול ידיו פסלה ונשרפת על טומאה זו".

⁴ הלי שאר אבות הטומאות פר' ח הלי' א-ב.

⁵ ידיים פ"ג מ"א.

⁶ דף יד: - טו.

⁷ דף יג: ד"ה "הידיים".

⁸ שאר אבות הטומאות פ"ח הלי"ח.

⁹ ע"י בדברי המאירי על חנניה ועליתו.

¹⁰ דף יג:

¹¹ שם.

¹² משנה זביס פ"ה מ"יב.

¹³ שבת יד.

¹⁴ שבת טו.

טעם הגזירה¹⁶:

שיטת רש"י¹⁷: "עסקניות הן: ונוגעים בבשרו ובמקום הטנופת וגנאי לתרומה בכך ונמאס לאוכלין כשנוגע בה בידיים מסואבות"¹⁸.

א"כ רש"י מסביר שגזרו בגלל בעיה של נקיות.

וקשה שהרי אנו רואים שהגזרה על ידיים נגזרה בגלל הבעיה של טומאה וטהרה, שכן זה מטמא תרומה? - וצריך לומר לפי רש"י שהטעם המרכזי לגזירה זה בעיה של נקיות וכיון שרצו חז"ל שגזרתם תתקיים "הלבישו" על הטעם הזה גדרים של טומאה וטהרה. ובעצם אפשר לומר: בגלל נקיות תקנו טומאה. ויש להאיר מסי נקודות ברש"י:

א. מה הבעיה בכך שהתרומה מטנפת שמחמת כך חז"ל נתנו לידיים גדר של שניות לטומאה?

וצ"ל שהבעיה היא שאסור להפסיד ולבזות תרומה. ומצאתי שכן כתב **בשיטת לר"ן**¹⁹ שמביא את רש"י וכותב עליו: "ואסור ליגע בהן תרומה בלא נטילה שכיון שהוא נוגע בהן בידיים מסואבות נמאסת היא לאוכליה ואיכא בזיון קודשים".

המקור לאסור זה הוא הפסוק²⁰: "וידבר ה' אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי לכל קדשי בני ישראל"²¹.

וכן פסק **הרמב"ם**²²: "אסור לטמא את התרומה של ארץ ישראל כשאר הקדשים ולא יביא אותה לידי טומאה ולא יפסיד אותה".

ב. ברש"י רואים קשר בין לכלוך לטומאה וכן מצינו **בגמ' סוטה**²³: "כל האוכל פת בלא ניגוב ידיים כאילו אוכל לחם טמא שנאמר²⁴: ויאמר ה' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא".

רש"י: "דבר מאוס הוא וחשוב כטומאה שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא אלמא דבר מיאוס קרי טומאה".

וכ"כ **בכור שור**²⁵: "כי כל דבר שהכתוב קוראו טמא מיאוס הוא כי טמא לשון מיאוס".

¹⁵ שאר אבות הטומאות פ"ח הל"ח.

¹⁶ הכוונה לגזירה ב' ו ג', לגזירה א' טעם הגזירה ידיו אטו גופו.

¹⁷ דף יד.

¹⁸ וכן שיטת הרא"ש בפיהמ"ש שלו סוף זבים, וטהרות פ"ז מ"ח.

¹⁹ מסי שבת יד. ד"ה "מפני".

²⁰ במדבר יח, ח.

²¹ מקורות בגמ': ע"י סוכה לה: רש"י שם ד"ה "שמכשירה", "שמפסידה" שבת יד. רש"י ד"ה "ופסיל להו", וע"ע תורה שלמה עה"פ הני"ל לר' כשר ובהערה לג' הרבה מקורות.

²² הלכות תרומות פ"יב הל"א.

²³ דף ד.

²⁴ יחזקאל ד', יג'.

וכן מצינו **בראב"ד**²⁶ שמבין שהטעם העיקרי הוא מטעם נקיות: "...ואומר שיעקר טומאת הידיים שאמרו לא טומאה ודאית"²⁷ היא אלא טומאת לכלוך מפני מגע זיעה וצואה...וגזרו עליהם טומאה מאותו לכלוך כאילו נגעו בטומאה...וזה שאמרו ראשונים מטהרין את הידיים כלומר מעוררין מהם את הזיעה...ובאים השניים ומדיחים אותם המים המטושטשים עם הזיעה ולכלוך ונשאר הידיים נקיות".

הראב"ד שואל על הצורך במים ראשונים ושניים, אם הטעם משום טומאה איך המים השניים מועילים לטהר את המים הראשונים אולי המים השניים נטמאו מחמת הידיים שיש עליהם מים ראשונים טמאים! הוא עונה שבאמת לא מדובר על טומאה וטהרה רגילים אלא חז"ל תקנו מים ראשונים ושניים משום נקיות: מים ראשונים מוציאים את הלכלוך מהיד, ועכשיו הלכלוך במים, ובאים המים השניים ומדיחים את המים הראשונים והלכלוך שעליהם, והידיים נשארות נקיות. רואים שהראב"ד הבין שכל העקרון של נט"י זה משום נקיות ולכן כל השלבים באמצע הם צריכים לתרום לנקיות הידיים. אומנם א"א להתעלם שישנם גם גורמים של טומאה וטהרה כגון הצורך בכלי ובכח גברא וכו' שהגיעו מכך שחז"ל תקנו את נט"י ע"פ מתכונת של טומאה וטהרה.

שיטת הרמב"ם²⁸, ר"ח, **רבותיו של רש"י**: ז"ל הרמב"ם: "וטעם הדבר מפני שהידיים עסקניות ושמא נטמאו ידיו ואינו יודע".
א"כ הרמב"ם מסביר שגזר בגלל בעיה של טומאה, שמא נגע בטומאה.
רש"י מקשה על שיטה זו:

א. "וקשיא לי א"כ נחוש שמא נגע באב הטומאה ונמצא ראשון ויטמאה?"²⁹
כלו': אם אתה חושש שידינו נגעו בטומאה אז תחוש שהוא נגע באב הטומאה ואז יהיה ראשון לטומאה ויטמא³⁰ את התרומה כשני והיא תמשיך לאסור!
ב. "ועוד מאי שנא ידיים לחודיהו בכל גופו נגזר לפסול תרומה, שמא נגעו ידיו בטומאה ונטמא כל גופו?"³¹ כלו': אם אתה חושש שידינו נגעו בטומאה אז כל גופו צריך להיות טמא ומדוע רק ידיו נטמאות?
ג. "ועוד לא תסגי להו בנטילה אלא בטבילה?" כלו': אם באמת חוששים לטומאה אז טומאה מסלקים ע"י טבילה ולא ע"י נטילה!
א"כ ראינו שרש"י מקשה ג' קושיות שיעקרן אחד: אם חוששים שנגע בטומאה תחיל על זה את כל כללי ההטהרות מטומאה³¹.

²⁵ שמות טו', כו'. (ר' יוסף בכור שור - ר' יוסף מאורליאנוש תלמיד ר"ת, ויש חולקים, ע"י הק' בכור שור עה"ת בהוצ' מוסד הרב קוק) וע"ע בתורה שלמה בשלח מילואים עמ' רצ"ה למטה שמביא רעיון זה בשם כמה פרשנים ופילוסופים, וע"י יחזקאל ד', יג' ובפרשנים שם.

²⁶ וכ"כ הראב"ד תמים דעים סז', מופיע בב"י סי' קסב' אות ו'.

²⁷ בנוסחת האורחות חיים שהביא הלכות נט"י לראב"ד כתוב "לא טומאה ממש היא".

²⁸ פיהמ"ש זבים פ"ה מ"ב, וכן טהרות פ"ז מ"ח.

²⁹ פ"ה הרא"ש טהרות פ"ז מ"ח שסובר כרש"י ומקשה כנ"ל.

³⁰ ויש חילוק בין שני מושגים: לפסול ולטמא. לפסול - הכוונה שהדבר נטמא ולא ממשיך לטמא, לטמא, הכוונה שהדבר נטמא וממשיך לטמא. וע"י רש"י שבת יג: ד"ה "פסלי", וכן יד. ד"ה "לא מטחו".

הפמ"ג³² מתרץ את קושיות רש"י: "דבאב הטומאה לא שכיחא ומיזהר זהיר". דהיינו חז"ל לא חששו שאדם יגע באב הטומאה כיוון שזו טומאה ידועה ומפורסמת ואנשים נזהרים ממנה.

רעיון זה מצאתי **במאירי**³³, וז"ל: "שבימי שלמה גזרו עליהן להיותן שניות מן הסתם כל שהסיח דעתו מהם אעפ"י שלא ידע בטומאתן מצד שמועדות הם שלא לזהר אלא מן הטומאות הגדולות והמפורסמות".

וגם אחרי הסבר זה עדיין לא ברור מדוע חז"ל נתנו לידיים גדר של שניות הרי גם אם יגע בראשון לטומאה לא יהיה שני לטומאה. כי ראשון עושה שני רק באוכלין! אבל ניתן להסביר ע"פ השתלשלות הגזרות: בתחילה בגזירה הקדומה גזרו שראשון לטומאה, למרות שלא מטמא אדם, מטמא את הידיים. ותקנו שכדי לפטור בעיה זו סגי בנטילת ידיים. (ותקנה זו היא ככל ההרחקות והסייגים של חז"ל, להרחיק את האדם מהטומאות). ורק לאחר מכן גזרו על סתם ידיים שיהיו שניות כאילו נגעו בראשון לטומאה בודאי.

ניתן לסכם:

רש"י הבין שאם חוששים לטומאה חוששים גם לנגיעה באב הטומאה ואין לחלק בין אב הטומאה לראשון.

הרמב"ם ודעימיה לעומת זאת סוברים שלנגיעה באב הטומאה לא חוששים בסתמא ולכן מדינא אין בעיה של טומאה רק רבנן באו וגזרו:

א. ידיים שנוגעות בראשון הן טמאות ולא כל גופן, למרות שמצד כללי טומאה וטהרה אין אדם נעשה שני. ובמסגרת הזאת גם תיקנו שנטילת ידיים מועילה.

ב. בגזירה הנוספת שגזרו על סתם ידיים גזרו בהתאם לגזרה הראשונית. ואפשר לומר:

לרש"י: בגלל שרצו שאדם ירחץ ידיו משום נקיות תקנו שהידיים טמאות. **לרמב"ם:** בגלל בעיית טומאה תקנו נטילה.

שלב ד': תקנת נטילת ידיים לחולין:

גמ' חולין³⁴: "אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן: נטילת ידים לחולין מפני סרך תרומה ועוד משום מצוה. מאי משום מצוה? אמר **אביי**: מצוה לשמוע דברי חכמים. **רבא** אמר: מצוה לשמוע דברי רבי אלעזר בן ערך מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה וכו'".

זהו שלב נוסף, שכן בחולין אין בעיה של טומאה, מכיון שגם מי שמקפיד על אכילת חולין בטהרה אם הידיים שניות לטומאה אפשר לאכול חולין כיוון שאין שני עושה שלישי לטומאה בחולין. אי"כ מדוע תקנו נט"י לחולין?

א. "מפני סרך תרומה": דהיינו חכמים השוו את תקנתם שכולם יטלו ידיים כדי שמי שאוכל תרומה יהיה רגיל ליטול ידיים ולא יבוא לאכול תרומה בידיים לא נטולות.

³¹ עיי' בפמ"ג משב"ז סי' קנח' ס"ק א' שמעלה שתי אפשרויות בקשר לקושיות רש"י: 1. כפי שכתבנו כאן וכ"כ בהקדמתו. 2. שקושיא ג' היא קושיא עצמאית היכן מצינו נט"י לטומאה ולא טבילה.

³² בהקדמתו ד"ה "וקושית רש"י".

³³ יג: ד"ה "ז' הידיים".

³⁴ דף קו.

ב. משום "מצוה לשמוע דברי חכמים": מה הכוונה משום מצוה?

שיטת רש"י: משום חכמים "שתקנוה".

השטמ"ק³⁵ שולח לרשב"א, וז"ל: "ומשום סרך תרומה מיהא הוא שהיה בדין להטעין את הידים נטילה ואפילו לא ציוו חכמים וכל שכן עכשיו שיש בדבר מצות חכמים ולעולם משום סרך תרומה, וכדאמרין: מאי מצוה? - מצוה לשמוע דברי חכמים". דהיינו מן הראוי היה לעשות סייג ולהצריך נט"י לחולין בגלל חשש שיבוא לאכול בלי נטילה בתרומה וכ"ש עכשיו שיש תקנת חכמים כזו שיש כאן מצוה לשמוע דברי חכמים שאל אביך ויגדך³⁶. לפי הסבר זה שני הטעמים הם בעצם טעם אחד³⁷.

שיטת תוס'³⁸: משום נקיות³⁹.

ספר מצוות גדול⁴⁰: "והטעם השני מפני שמצוה לשמוע דברי חכמים שתקנוה משום נקיות". משמע שקיבל את הטעם של תוס' משום נקיות. מהסמ"ג רואים שלמרות שטעם הנקיות הוא בדעת אביי בכל אופן הוא נפסק להלכה וכנראה שהבין שאין מחלוקת עקרונית בין אביי לרבא אלא רק מחלוקת פרשנית.

ג. **רשב"א**⁴¹: מביא טעם נוסף לנט"י לחולין: הוא מביא את הגמ' במסכת ברכות⁴²: "והתקדשתם - אלו מים ראשונים. והייתם קדושים - אלו מים אחרונים. כי קדוש אני - זה שמן הטוב. אני ה' אלהיכם - זו ברכה". ושואל הרשב"א: מדוע הגמ' בחולין ששואלת "מאי מצוה?" לא עונה ע"פ הגמ' בברכות: "והתקדשתם וכו"ו? **ועונה:** שם מדובר לענין קדושת הברכה וזה למברך בלבד. אבל המסובין אינם צריכים נטילה בשביל הברכה (כי אינם מברכים כיון שהם יוצאים בברכתו) ולכן הם נוטלים רק משום סרך תרומה. הרשב"א הולך לשיטתו⁴³ שגם במים אחרונים המברך נוטל קודם ברכת המזון משום קדושת הברכה ושאר המסובין נוטלים מים אחרונים לאחר ברכת המזון משום מלח סדומית.

הרא"ה בבדק הבית⁴⁴ דוחה את דברי הרשב"א וטוען:

³⁵ על אתר, וכ"כ הפמ"ג בתחילת הקדמתו.

³⁶ נמוקי חולין שם, וכ"כ רש"י על הרי"ף ברכות מא. מדפיו.

³⁷ ועיין בתר"י ברכות מא. ד"ה "מצוה" שהביא את הסבר נקיות של תוס' ברש"י, וכ"ז הסביר בדעת רבא כאשר רש"י אצלנו אומר זאת בדעת אביי ויתכן וגרס אחרת ברש"י ועוד צריך לעיין.

³⁸ שם ד"ה "מצוה לשמוע דברי חכמים".

³⁹ הנקיות שתוס' מדבר עליה אינה הנקיות שמדבר עליה רש"י וראב"ד בשלב הקודם, שכן כפי שראינו שם הנקיות היא שהתרומה לא תימאס משא"כ כאן שזה לחולין ואין עניין של תרומה נמאסת, ויתכן שבתוס' הנקיות נובעת מחשש שהאוכל ימאס ויזרק לאשפה "בל תשחית". ועי' תוס' חגיגה יח: ד"ה "הנוטלי".

⁴⁰ עשין כו.

⁴¹ תורת הבית ב"ו ובחידושו חולין קו. ועי' מאירי על מס' ברכות קונטרס בית יד לנט"י ח"ב.

⁴² דף נג: עי' תוס' מג. ד"ה "כל אחד" שמביא טעם זה.

⁴³ עי' תוה"ב סוף בית חמישי וכ"כ ר' אחא משבחה ריף ברכות מ. ד"ה "והיתם".

⁴⁴ בבדק הבית שם ובחידושו לחולין שם.

א. נגד קושייתו: "והתקדשתם" זה אסמכתא בעלמא⁴⁵ ולכן לא הביאו את זה בגמ' דידן.

ב. נגד תירוצו: סתם ידיים כשרות לברכה ולא נפסלות בהיסח הדעת ומוכיח דבריו מגמ' בפסחים⁴⁶.

הרשב"א במשמרת הבית מגן על עמדתו בתוה"ב ואומר שלמרות שסתם ידיים כשרות לברכה בכל זאת יש כאן הרחבה של תוספת קדושה לברכה ומדייק זאת מן הפסוק "והתקדשתם והיתם קדושים" שיש כאן משמעות של תוספת קדושה. ואמרו: "אני ה' אלהיכם זו ברכה". יש משמעות לומר שיש כאן תוספת דווקא בברכה והביא שכן כתב הרמב"ן בחידושו⁴⁷.

ב. טבלת סיכום:

הגזרה:	טעם הגזרה:	
א. גזרה קדומה:	ידיים שנוגעות בראשון לטומאה נטמאות ונהיות שני לטומאה למרות שכל הגוף טהור.	ידיו אטו גופו.
ב. גזרת שלמה:	סתם ידיים, גם אם לא ידוע שנגעו בטומאה, יהיו שניות לטמא קודש בלבד.	ע"י לקמן בג'.
ג. גזרת יח' דבר:	סתם ידיים יהיו שניות לטמא תרומה.	רש"י: משום נקיות. רמב"ם: שמא נגעו בראשון לטומאה.
ד. תקנו נט"י לחולין:	סתם ידיו יצטרכו נטילה לאכילת חולין.	רש"י: סרך תרומה - גזרה חולין אטו תרומה. תוס': נקיות. רשב"א: "והתקדשתם" - תוספת קדושה לברכה.

ג. נפק"מ בין טעמי נטילת ידיים לחולין:

רשב"א⁴⁸: שאלה: אדם שיושב בסעודה ונגע במקום מטונף האם צריך שוב ליטול ידיים? תשובה: צריך נטילה בברכה.

ראיה: גמ' בפסחים⁴⁹: "אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש: נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני...למה לי נטילת ידיים תרי זימני הא משא

⁴⁵ וכ"כ תוס' ד"ה "מים הראשונים". ועיי' בהקדמת הפמ"ג.

⁴⁶ דף קטו.

⁴⁷ דף קה: ד"ה "מפני מה אמרו", ועיי' שמביא גם את תי' הרא"ה.

⁴⁸ מובא בב"י סוס"י קסד'. מקורו: שו"ת הרשב"א מיוחסות לרמב"ן תשו' קצה'.

⁴⁹ דף קטו.

ליה ידיה חדא זימנא?... אמרי: כיון דבעי למימר אגדתא והלילא דילמא אסוחי אסחיה לדעתיה ונגע".

רשב"ם: "ונגע בשום דבר טינוף".

ר' חננאל והרי"ף⁵⁰ גרסו כך בגמ': "דלמא מסח דעתיה ונגע במידי דמטנף".

רואים בליל פסח שלמרות שנוטלים ידיים לטיבול ראשון בכרפס ומברכים⁵¹, וחוזרים ונוטלים ומברכים גם על טיבול שני בגלל ההפסק שקיים בין שני הטיבולים ע"י אמירת ההגדה ויש חשש שהסיח דעתו ונגע במקומות מטונפים.

ומסביר הרשב"א שמקום טינופת אין הכוונה מקום טינופת ממש כגון: צואה וכדומה אלא אפילו מקומות מכוסים באדם שיש שם מלמולי זיעה חשובי מקום טנופת וצריך ליטול ולברך. ומסיים: "וכן אנו נוהגים".

המחבר⁵² פוסק את הרשב"א הנ"ל להלכה.

הגר"א מצוין לרש"י שבת יד. ד"ה "עסקניות"⁵³. ורצונו לומר שטעם זה מתאים לשיטתו של רש"י שהגזירה על ידיים כשניות זה בגלל בעיה של נקיות וגם כאן מצריכים שיליה וברכה רק בגלל בעיה של נקיות.

באור הלכה⁵⁴: מביא פמ"ג⁵⁵ שאומר שהדין הזה שנוי במחלוקת רש"י והרמב"ם וכל אחד הולך לשיטתו בהסבר הטעם לנט"י.

רש"י סובר שטעם הגזירה משום נקיות, ולכן כאן שנגע במקום מטונף צריך לחזור וליטול ולברך שכן זה עיקר טעם הגזירה.

הרמב"ם סובר שטעם הגזירה משום שמה נגע בטומאה, לכן כאן, שנגע במקום מטונף, אין צורך לחזור וליטול כיוון שאין כאן שום חשש טומאה, רק לכלוך.

הביה"ל מקשה: לפי זה יוצא שכל הדין של השו"ע כאן הוא בניגוד לר"ח, רבותיו של רש"י והרמב"ם.

לכן הוא אומר שבאמת דין זה מוסכם לכו"ע. שכן גם לרמב"ם ודעימיה קיים הנימוק של נקיות, ומוכיח זאת מהגמ' בפסחים ומהרי"ף והר"ח שם, שמנמקים את הצורך בנטילת ידיים שמה נגע בכלל, למרות שבגמרא בשבת בהסבר הגזירה לתרומה הטעם שהם מביאים הוא שמה נגע בטומאה⁵⁶.

וא"כ רואים שהם סוברים בעצם את שני הטעמים להלכה: גם נקיות וגם שמה

נגע בטומאה (וכמו תוסי' וסמ"ג לעיל). ולפי"ז פסק השו"ע מתאים גם לרמב"ם⁵⁷ ודעימיה.

המהרש"ל⁵⁸ חולק על המחבר וטוען:

⁵⁰ דף כה: מדפיו.

⁵¹ לשיטתו ולשיטת הרמב"ם שמברכים ענט"י גם על דבר שטיבולו במשקה.

⁵² ס"י קסד' סעי' ב'.

⁵³ הובא לעיל פ"ב שלב ג'.

⁵⁴ ד"ה "לחזור וליטול".

⁵⁵ הקדמה להלכות נט"י ד"ה: "והנה יש נפק"מ".

⁵⁶ וכן מדייקים מהרמב"ם (ריש פ"ו מברכות): "... ואע"פ שאין ידיו מלוכלכות..."

⁵⁷ מארי יוסף קאפח בפירושו (חמץ ומצה ח', ו', יח') על הרמב"ם שכותב שצריך ליטול ידיו "שהרי הסיח דעתו". מסביר שהרמב"ם לא סובר שהטעם בגלל שמה נגע בטינוף אלא משום היסח הדעת וזה אפי"א לא נגע בודאות בשום טינוף. והבנתו דלא כביה"ל אלא כפמ"ג בדעת הרמב"ם.

א. לא מצינו תקנת חכמים כזו לברך על נטילת ידיים באמצע סעודה.
ב. אם נגע במקום טינופת מספיקה רחיצה רגילה כמו כל נוגע במקום טינופת ובודאי שאין לברך.

יש פוסקים שחששו לדעת מהרש"ל. ויש שקיימו את פסק המחבר.
המשנה ברורה⁵⁹: הכריע הכרעת ביניים כחיי אדם שאם נגע במקום טינוף ממש יטול שנית ויברך. אבל אם רק נגע במקומות מכוסים שיש שם זיעה יטול בלא ברכה. לפי זה אם אדם נכנס לבית הקסא להתפנות (לגדולים⁶⁰) או שנוגע בצואת בנו הקטן חייב ליטול עם ברכה.

כף החיים⁶¹: מכריע כרש"ל לעניין ברכה ע"פ הכלל שאומרים ספק ברכות להקל גם נגד מרן השו"ע⁶².

אם מקבלים את דברי המ"ב אם נגע בטינוף צריך ליטול ידיים כמו נטילה רגילה של טומאה.

באור הלכה⁶³: בשם פמ"ג: אם אדם נגע באמצע אכילה בטומאה אין צריך לחזור וליטול ידיו דבלאו הכי בזה הזמן כולנו טמאי מתים.

יוצא לפי זה שהיום הטעם של נקיות יותר חזק מהטעם של טומאה שכן כולנו טמאי מתים היום.

ד. נטילת ידיים במים טמאים בזמן הזה:

תוספתא⁶⁴: "הכל כשרין ליתן לידים אפילו טמא מת אפילו בועל נדה כל שאינו מטמא את המים במשא כשר ליתן לידים".

ר' שמשון⁶⁵: מביא תוספתא זו ומפרש: "כל שאינו מטמא במשא כלומר שאינו מטמא את המים במשא. ולפי זה אסור ליטול מים מן הנדה ומן העכו"ם, שגזרו על העכו"ם שיהיו כזבים לכל דבריהם... ואפילו מטמא מת נמי אסור דעל כרחך לא שרי הכא ליטול מטמא מת אלא בכלי אבנים דלא מקבלי טומאה דאי בכלי המקבל טומאה קא מטמא ליה טמא מת לכלי ונמצא כלי מטמא את המים ומפסלי לנטילה... ולפי זה אין תקנה בזמן הזה דאם דלה עכו"ם מים אסור ליטול מהם שהכל טמאים ונוגעין בכלי ובמים"⁶⁶.

⁵⁸ ים של שלמה חולין מא.

⁵⁹ ס"י קסד' אות יג' ובביה"ל ד"ה "לחזור וליטול". ועיי' חזו"א סי' כה' סוס"ק ט'.

⁶⁰ עיי' בה"ל שם שמביא מח' לגבי היוצא להשתין ומכריע לא לברך מספק.

⁶¹ ס"י קסד' ס"ק טז', יז'.

⁶² כלל זה בעצמו צ"ע ואין אתנו יודע. ובמיוחד כאן תמוה כיון שלא מצאנו אף חולק על הרשב"א.

⁶³ שם ד"ה "שוק וירך".

⁶⁴ ידיים פ"א מ"ז.

⁶⁵ משנה ידיים פ"א מ"ה.

⁶⁶ זבה, נדה, גוי: נחשבים כאב הטומאה.

אב הטומאה: א. מטמא במגע. ב. מטמא במשא - כאשר טהור נושא את הטומאה. או בהיסט - כאשר טמא מסיט את הטהרה. (עיי' רמב"ם כלים פ"א הל"ב: "וההיסט ממני המשא". ועיי' חולין קכד.)

הר"ש אומר שאסור ליטול מן הגוי ומן הנדה כיון שהם מטמאים את הכלי במשא, ובנידון דידן זה טומאת היסט כי הטמא מסיט את הטהרה, ומטמא מת ג"כ אסור שמטמא במגע. ומה שכתוב בתוספתא שאפשר ליטול מטמא מת הכוונה בכלי אבנים שאינם מקבלים טומאה.

ומסכם את דבריו שהיום אי אפשר ליטול ידיים כיוון שכולנו טמאי מתים והמים טמאים. האם כוות הר"ש שאי אפשר ליטול ידיים כלל היום? נראה תחילה את דעת הרא"ש.

פירוש הרא"ש: "והאינדא שכל המים טמאים יכול ליטול מעובד כוכבים או מן הנדה דבלאו הכי כל המים טמאים ואי אפשר בענין אחר".

ז"א: הרא"ש מסביר כאן שכשאי אפשר ליטול בענין אחר מותר ליטול גם עם מים טמאים.

ברור שאם מדברים על נטילת ידיים לתרומה מים טמאים לא יטהרו את הידיים⁶⁷ ותיקנו ליטול לחולין גם במים טהורים כמו לתרומה. אבל זה רק לכתחילה, ובדיעבד כשאי אפשר התירו ליטול במים טמאים.

ויש כאן חידוש. כיון שבפשטות הייתי אומר שאם אדם לא נוטל כתקנת חז"ל הוא לא עשה כלום, קמ"ל שלגבי חולין אפשר ליטול גם במים טמאים, כאשר אין ברירה, כי גם כשנוטלים במים טמאים עדיין קיים הטעם של נקיות⁶⁸.

ואם נשאל: כיצד נדה נוטלת ידיים לעצמה הרי מטמאת את המים במשא? צריך לומר כיוון שחייבת נטילה ואפשר שמישהו אחר יטול לה אינה יכולה ליטול לעצמה וזה אינו בגדר "אי אפשר" שהתירו בדיעבד.

א"כ לאחר שראינו את הרא"ש אפשר לומר שלזה התכוון ר"ש שהיום כיוון שאין תקנה אפשר ליטול במים טמאים.

שיטת הרשב"א⁶⁹: כל מה שכתוב בתוספתא זה לענין תרומה אבל לענין חולין אפשר ליטול במים טמאים.

הסברא היא שכל מה שתקנו ליטול במים טהורים זה דווקא לתרומה אבל לענין חולין מלכתחילה לא תקנו שתהיה עם מים טהורים. וראיה לכך שהרי נדה נוטלת לעצמה. ואם יש בעיה של מים טמאים הרי אינה יכולה ליטול?

וכבר ראינו לעיל כיצד הר"ש עונה על שאלה זו.

מחבר⁷⁰: "הכל כשרים ליתן מים לידים אפילו חרש שוטה וקטן גוי נדה".

גר"א⁷¹: מציין כמקור את הרשב"א. **המשנה ברורה**⁷² הביא את שני הטעמים:

⁶⁷ בפ"ב מ"ד משמע שמים טמאים פסולים: "ספק טמאין ספק טהורין ספקו טהור" אבל אם המים ודאי טמאים טמא.

⁶⁸ וזה משי"כ הר"ש בסוף דבריו: "ואפי' נידה דלאו בת אכילת תרומה היא ומים שעל ידיה טמאים תקון רבנן נט"י". אבל המהר"י אבוהב ס"י קנ"ט ד"ה "כל אדם", ובביאור מרדכי לפ"ח דברכות אות לב' מפרשים: כיון שאין ברירה לא רצו לבטל ממנה דין נט"י ויכולה ליטול למרות שהמים טמאים.

ואם נשאל: האם הרא"ש יתיר גם ליטול בפחות מרביעית אם א"א אחרת? - צ"ל שבמקרה כזה זה לא ישחב כלל נטילה כי האדם לא עמד בתקנת חז"ל כלל, משא"כ במים טמאים שיש את הטעם של נקיות אז גם אם נוטל במים טמאים עומד בתנאי הזה.

⁶⁹ תוה"ב ב"ו ש"ד ד"ה "שנינו בתוספתא" וכן פסק בתוה"ב"ק ועיי"ש בהערה בתוה"ב מוסד הרב קוק מס' 12 ומביא לענין זה.

⁷⁰ ס"י קנ"ט ס"ק י"א.

⁷¹ ס"ק לב'.

א. רשב"א: "בנטילה לחולין לא גזרו" - זה עיקר התקנה מלכתחילה.
ב. רא"ש: "משום דבזמנינו תמיד כל המים טמאים שכולנו טמאי מתים ולכן לא חשו לזה".

אמנם **הט"ז**⁷³ **ועטרת זקנים**⁷⁴ הביאו דעת **מהר"מ מרוטנבורג** שפוסק שנדה יכולה ליטול כי א"א בעניין אחר אבל מגוי אין ליטול כי אפשר בעניין אחר. והמ"ב כותב שלכתחילה טוב להזהר שלא ליטול מהם.

ה. האם אפשר ליטול ידיים במים שנגע בהם אדם טמא?

תרומת הדשן⁷⁵: מביא כנסיון לראיה את **המשנה**⁷⁶: "נטל לידו אחת ושפשפה בחברתה טמאה".

לכאורה רואים מהמשנה שאם אדם נוגע בידו הטמאה במי הנטילה הוא מטמא אותם, אבל למסקנה כותב: "ושפיר יש לחלק בין פסול טומאת המים שעל הידים בשעת נטילה מבטומאת המים שבכלי לצורך נטילה, דבקל נטמאו על הידים בשעת נטילה ולכך שפשף בחברתה טמאה".

ז"א: הוא מחלק בין שעת נטילה לבין השלב הקודם לנטילה. והסברא: שלפני הנטילה המים ממילא טמאים, בזמן הזה שכולנו טמאי מתים, ואם נוגע בהם זה לא מעלה ולא מוריד כיון שהמים היו טמאים ונשארו טמאים. אבל בשעת נטילה עצמה יש דרישה שהנטילה תהיה ללא פגם **כאילו** המים טהורים מכיון שהנטילה היא משום סרך תרומה יש חשש שכשיבואו לאכול תרומה לא יקפידו על כך בגלל שכך נטלו אבל במים טמאים בודאי אין חשש שיבואו ליטול.

הרמ"א⁷⁷ פוסק את תה"ד הזה. ומזה רואים שגם היום יש מציאות שאסור ליטול במים טמאים. (לגבי דעת המחבר - עי' סוגית "נט"י בחופניו").

⁷² ס"יק סט".

⁷³ ס"יק טו".

⁷⁴ ס"יק ג".

⁷⁵ סי' רכט".

⁷⁶ פ"ב מ"ג.

⁷⁷ סי' קס"י סע"י יא".